

ZÁBOŘÍ NAD LABEM

REKONSTRUKCE ROMÁNSKÉHO KOSTELA SV. PROKOPA

ČVUT - FA, ÚSTAV PAMÁTKOVÉ PÉČE A REKONSTRUKCÍ

ATELIÉR: AKAD. ARCH. MIKULÁŠ HULEC ING. AKAD. ARCH. JIŘÍ POŠMOURNÝ

MILAN FALTA
WWW.ROMARCH.WZ.CZ

2006

ZÁBOŘÍ NAD LABEM

REKONSTRUKCE ROMÁNSKÉHO KOSTELA SV. PROKOPA

Tato ateliérová semestrální práce byla zpracována v zimním semestru 2005/06 na Fakultě architektury ČVUT v Praze v ateliéru Hulec - Pošmourný na Ústavu památkové péče a renovací. Cílem bylo navrhnout rekonstrukci unikátní románské stavby s neopomenutelnou barokní etapou. Autor si klade za cíl, aby byly respektovány obě architektonické epochy a zároveň aby byl chrám obohacen o soudobé architektonické i designérské prvky za současného respektování moderních památkových standardů.

V obci Zábore se nachází kostel sv. Prokopa, který se řadí mezi velmi významné památky české architektury. Záborský kostel je již více jak sto let v popředí zájmů mnohých historiků i teoretiků architektury, a přesto nebyl jeho původ ani stavební vývoj doposud spolehlivě objasněn.

V současné době se předpokládá, že kostel sv. Prokopa (původně zasvěcen Panně Marii) byl založen jako orientovaná patrová centrální kaple okolo roku 1150. Lidová slovesnost za zakladatele udává jakéhosi Miroslava, pána na zdejší tvrzi. Ať již kapli nechal zbudovat kdokoli, tak bezesporu musel patřit do nejvyšších kruhů tehdejší společnosti. Původní románská kaple byla založena přibližně na čtvercovém půdorysu o světlé hraně 8,63 metru. Uprostřed kvadratické centrály byla vztyčena čtveřice sloupů s mohutnými patkami i hlavicemi, jejichž abaky byly pospojovány pasy z červeného pískovce. Pasy, které se pnou od hlavic sloupů ke zdem jsou omítnuty a dosedají na přízdní konzoly, představující hlavy atlantů. Konzoly se nezdají být románské, jelikož jsou zhotoveny z omítky (*Merhautová 1971, 361*). Takto bylo vytvořeno osm klenebních polí, která byla zaklenuta křížovou stoupající klenbou. Střední pole bylo nejspíše ponecháno volné a opticky spojovalo přízemí chrámu s jeho patrem.

Všechny čtyři sloupy, které tvoří základ mohutné věže nejsou románského původu. Dva z nich, východní, byly rekonstruovány v roce 1933, kdy byly nově osazeny dříky a byly zhotoveny kopie patek. Jeden z původních dříků doposud leží před kostelem, stejně tak jako patka. Druhá je nyní uložena v současném presbyteriu. Mohutné krychlové hlavice mají být původní. Západní dvojice sloupů, včetně hlavic a patek, je na první pohled od východní odlišná a jeví se jako dílo románské renesance (*Merhautová 1972a, 2*).

Čtvercová loď se otevírala do konchou sklenuté apsidy, jejíž plášť byl pravděpodobně protažen i do patra. Apsida stála na místě dnešní sakristie s oratoří a dochovaly se z ní pouze základy a torzo triumfálního oblouku, kterým je oratoř spojena s přízemkem kostela.

Dispozice druhého patra, které je se spodní částí spojeno schodištěm v síle zdi, byla obdobná jako v přízemí. Ve střední části byly postaveny čtyři pilíře, které dosedaly na čtveřici spodních sloupů a jejich římsové hlavice byly taktéž navzájem spojeny pasy a podpíraly tak zdivo věže. Dodnes zůstává otázkou, zdali byla vrchní část vůbec dokončena a pakliže ano, tak jak byla zastropena, respektive jaký byl tvar střechy chrámu. Dnešní sklon střechy původnímu neodpovídá, jelikož koruna obvodového zdiva je níže než byla původně. Nabízí se tak jediné možné řešení, a to užití střechy routové.

Druhou závažnou otázkou vyvstávající v posledních letech je, zdali je současný stav druhého patra zábořského chrámu vůbec románský, resp. jestli je v této podobě intaktně zachován z poloviny 12. století, či byl v některé pozdější epoše přestavěn. Teprve nyní se začíná pracovat s několika argumenty, které by mohly současné představy o dochovaném románském patře centrální kaple vyvrátit.

Nad středem dispozice stavby je umístěna mohutná věž, jež je ve své vrchní části oživena řadou trojdílných oken. V západní stěně v úrovni pod sdruženými okny byl prolomen portál, který měl umožňovat vstup do krovu nebo naopak do interiéru věže. Samotné obvodové zdivo i architektonické prvky věže teprve čekají na řádné a odborné prozkoumání a teprve poté bude možno říci více o tom, zdali je věž, stejně tak jako druhé patro chrámu, románské, a nebo pouze postavené ze staršího románského materiálu.

Již zhruba okolo roku 1200 měl být ke kostelu Panny Marie (původní zasvěcení) přistavěn rozsáhlý nartex francouzského typu s bohatou plastickou výzdobou, která je svým rozsahem i kvalitou na českém venkově jedinečná. Dekorace portálu i hlavic otevřené předsíně měla být dílem stejného mistra, který provedl výzdobu oken olomouckého biskupského paláce i hradu v Melicích (*Merhautová 1983, 160*).

Je nutné počítat s tím, že portál je částečně dílem rekonstrukce 19. století. Samotný portál spočíval na značně, asi 1,5 m, vysokém trnoži, ze kterého se na každé straně vypínala trojice volných sloupů, umístěných v pravoúhlých ústupcích. Původní románské sloupy jsou tři, a to dva nejbližší ústí portálu do předsíně a jeden střední, na západní straně. Jeho protějšek i s hlavicí je kopií a vnější dva chybí úplně. Jemně dekorované dříky, s proti sobě se stáčejícími kanelurami a listovým v jejich středech nebo se vzdušným palmetovým motivem, spočívají na attických patkách s nárožními lupeny. Byly završeny velmi bohatě zdobenými hlavicemi,

kteře se u vnitřnřích sloupů skládaly ze dvou řad pečlivě tesaných listů a u střednřích sloupů byly hlavice korintské. (Tvar hlavic a námět jejich výzdoby, ani podobu dřřků u vnějšřích sloupů neznáme, avšak dá se předpokládat, že dřřk byl zdoben provazcem, jelikož musel být umístěn pod archivoltou s tímto motivem.) Nad hlavicemi ještě probřhá zčásti zachovaná řřmsa, zjemněná dvěma řadami akantů. Teprve z ní se pnou tenké, různě dekorované archivolty. Nacházejř se zde motivy rostlinné, figurální i geometrické.

Dnes známe jedenáct archivolt, z nichž jedna (s nejmenším poloměrem) byla odkryta teprve v nedávné době. Jedenáct archivolt se jeví jako konečný počet. Na této nyní zmřněné archivoltě se nachází figurální motiv, zřejmě s bojovníky (*Merhautová - Třeštřk 1983, 196*). Následuje prut zdobený radiálně kladenými palmetami, dále motiv lana, radiálně kladené listy bodláků, stylizované lupeny akantů a v páté archivoltě je opět figurální motiv se scénou pastýřskou. Na vrcholu tohoto prutu se trkají dva berani, vlevo od nich se nachází šelma, zahryznutá do metly pastýře, jenž zároveň v levé ruce drží zdvižený kyj. Napravo od beranů je taktěž pastýř, jenž se opřřá o hůl a za nřm se hryžou vepři. V sedmé archivoltě můžeme vidět palmety, v osmé vějšřovitě listy a v deváté figurální scénu s motivy loveckými. Nalevo je jasně patrný muž, jenž šťve chrty na zajřce. Na levé straně je rytřř s kopřm lovicřm lva. V desáté archivoltě je provazec a v jedenácté, poslední, opět radiálně kladené palmety, které jsou, stejně jako ty v archivoltě druhé, dílem restaurátorů 19. stoletř (*Merhautová 1971, 361*).

Portál není jedinou zachovanou částř románské předsřně. Jak již bylo výše zmřněno, tvořřl nedřlitelnou součást otevřené arkatury předsřně, jež se (minimálně na jižním průčelř) zachovala a dnes je částečně patrná z interiěru. Arkatura byla prozkoumána a částečně odkryta v 70. letech (*Merhautová 1972a, 5*), čímž se potvřřila představa A. Merhautové o vzhledu předsřně, která byla představena v roce 1953. Předsřň byla směrem k jihu otevřená po obou stranách portálu dvojicř arkád, jenž vycházely z polosloupů u portálu a na nároží kostela a scházely se na volně stojícím středním sloupu. Postraní přípory i středový sloup nesou hlavice a abaky s rostlinou výzdobou. Současný stav románských prvků v jižní fasádě je velmi neuspokojivý, s výjimkou portálu, jehož rekonstrukce byla dokončena v zimě roku 2005, kterou provedl akademický sochař Jan Bradna. Souběžně s touto akcř bylo Ing. Rinešem staticky sanováno zdivo v okolí portálu a snesena nadezdřvka, která portál i okolní arkaturu nadměrně zatěžovala (původnř románská strop byl níže). Těmito restaurátorskými pracemi nebyl vyřešen problém praskajřcích a nenávratně se rozpadajřcích hlavic arkatury, který se jeví čím dál aktuálnějšř, ale stále čeká na své řešenř.

Přes svoji výjimečnost byl zábořský nartex v baroknřm období přestavěn a to tak dokonale, že se badatelé ještě na počátku 20. stoletř domřřvali, že se jedná o baroknř novostavbu a románský portál sem byl přenesen z centrálnř kaple (Lehner 1903b, 105). Románský původ nartexu byl potvrzen až roku 1949 (Merhautová 1972a, 4).

Nynř na počátku třetřho tisíciletř se zábořský kostel dostává opět do popředř zájmů historiků, což napřřklad dokládá v roce 2005 dokončena renovace románského portálu a příprava kompletnř rekonstrukce střechy. Při těchto rekonstrukčnřch pracřch jsou získávány opět nové poznatky a informace o stavbě, které naznačují, že stavebnř vývoj této významné památky byl patrně složitějšř, než se doposud předpokládalo.

Architektonický návrh rekonstrukce chrámu přřstupuje k památce jako k významnému románskému objektu, zohledňuje baroknř etapu, která je se žřvotem stavby neoddělitelně spjata a zároveň se pokouší navrhnout nové modernř konstrukce. Studii je možné rozdělit do dvou pomyslných částř první, zabývajřcí se obnovou centrálnř patrové kaple a druhou, která je zaměřena na románskou předsřň, respektive obnovu portálu, opětovně prolomenř částř jižnř arkatury a navrženř modernř proskleně předsřně. Jednou z priorit návrhu bylo porozumění původnřmu funkčnřmu uspořádanř stavby a tento stav obnovit. Kvadratická centrála sloužřla až do baroknř rekonstrukce coby loď kostela otevřená do patra s funkcř empory. Kněžištěm byla orientovaná apsida a nartex složil jako předsřň. Architektonická studie uvažuje o navrácenř původnřch funkcř jednotlivým prostorům a o rehabilitaci orientace stavby. Problematika kněžiště bude řešena tak, že bude asanována baroknř zeď, čímž bude znovu prolomen vítězný oblouk. Apsida nebude obnovena v původnř hmotě, ale její stopa se promřtne v dlažbě nově vzniklého presbytáře, který bude situován do současně sakristie. Třmto řešenřm nebude nijak dotčen venkovnř plášť stavby, ale ani rozvrženř vnitřnřch hmot. Zůstane zachováno i patro sakristie, které dnes slouží jako oratoř, ale jeho podlaha bude „vyřřznuta“ a zábradlř bude mírně prostorově zaobleno, čímž vznikne negativnř připomřnka někdejšř apsidy. Sneseno bude i středové pole baroknř klenby a bude tak obnoven prřhled do druhého patra, které by, vzhledem k současněmu velmi zanedbaněmu stavu, mělo projřt nejnáročnějšř rekonstrukcř. Je nutně staticky přehodnotit novodobě zajištěnř věže a následně zhotovit nový krov, čímž by se uvolnil vynikajřcí románský prostor centrálnř empory.

Nartexu Zábořského kostela by měla být navrácena funkce předsřně chrámu (dnes funguje jako kostelnř loď), která by zároveň měla sloužit ke shromažďování lidí a pořádanř výstav i jiných kulturnřch akcř. Hlavnřm stavebnřm zásahem do tělesa předsřně by mělo být opětovně prolomenř arkád po obou stranách portálu a přřstavěnř subtilnř ochranně skleněně předsřně.

V této architektonické studii bylo navrženo obnažení těch románských prvků jižního průčelí, o jejichž existenci spolehlivě víme. Nebylo tudíž naznačeno možné obnovení arkatury na východní či západní fasádě, ale ani na nárožích. K návrhu předsíně bylo přistoupeno z důvodu ochrany románského dekoru z choulostivého materiálu před špatnými povětrnostními vlivy. Inspirací k tomuto modernímu prvku se staly podobné úspěšné realizace v zahraničí (Hamar - Norsko, Řezno - Německo).

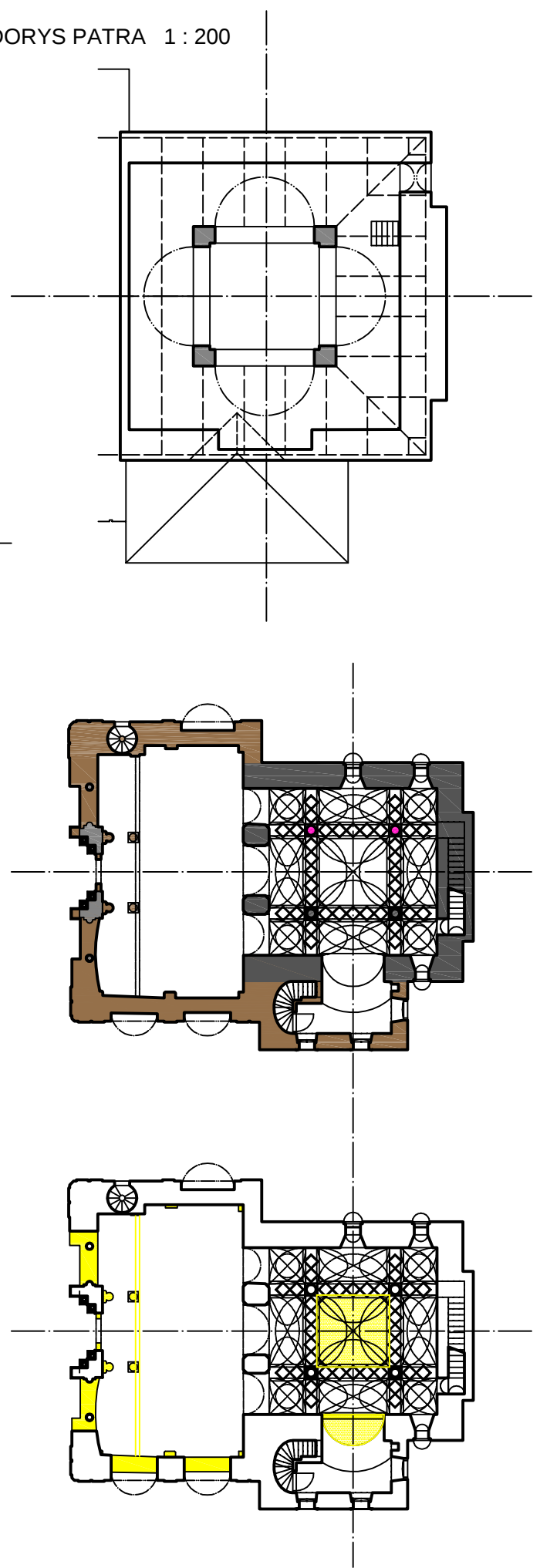
Druhým soudobým zásahem do barokního pláště předsíně bude prolomení obou slepých arkád na východní fasádě a jejich nahrazení prosklenými stěnami, čímž bude opětovně navozen původní záměr stavitelů coby prosvětlené předsíně.

Posledním novodobým zásahem do památky je návrh na novou dlažbu pro veškeré prostory objektu. Původní, ale i novodobá prosklená předsíň, by měly být sjednoceny opukovou dlažbou větších rozměrů s jednoduchým spárořezem, čímž bude zdůrazněno velké měřítko těchto prostorů. Pro centrální část je navržena atypická keramická dlažba, která je volně inspirována českou románskou dlaždicí. Dlažba přízemní části bude tvořena čtvercovými hladkými dlaždicemi, ale pod pasy klenby proběhnou pásy dlažby s nízkým reliéfem s pletencovými motivy. Prostorová skladba této dlažby byla inspirována skupinou Ostrovskou staršího horizontu, skladbou dlažby typu čtyři, dle (*Lehner 1907, 654*). Do pletencového motivu, příznačným pro románské umění, byl schematizován dekor převážně dlaždice číslo 56. Dlažba ochozu v patře chrámu byla inspirována skladbou jednou z nejzajímavějších českých románských dlažeb, a to opět skupinou Ostrovskou staršího horizontu, skladbou dlažby typu tři, dle (*Lehner 1907, 652*), dlaždicemi číslo 43 a 57. Tato dlažba bude podél stěn a pilířů orámována dlaždicemi, které mají svou inspiraci v dlaždici číslo 6 ze staršího horizontu typu Vyšehradského. Keramická dlažba je navržena i pro nově vzniklé presbyterium. Krom jednoduché čtvercové stavby se v kněžišti objeví i stopa někdejší apsidy, která bude zhotovena v rovině podlahy z betonu. Za touto připomínkou románské apsidy bude obnovena prkenná podlaha, která bude upomínat na stav těchto prostor před rekonstrukcí.

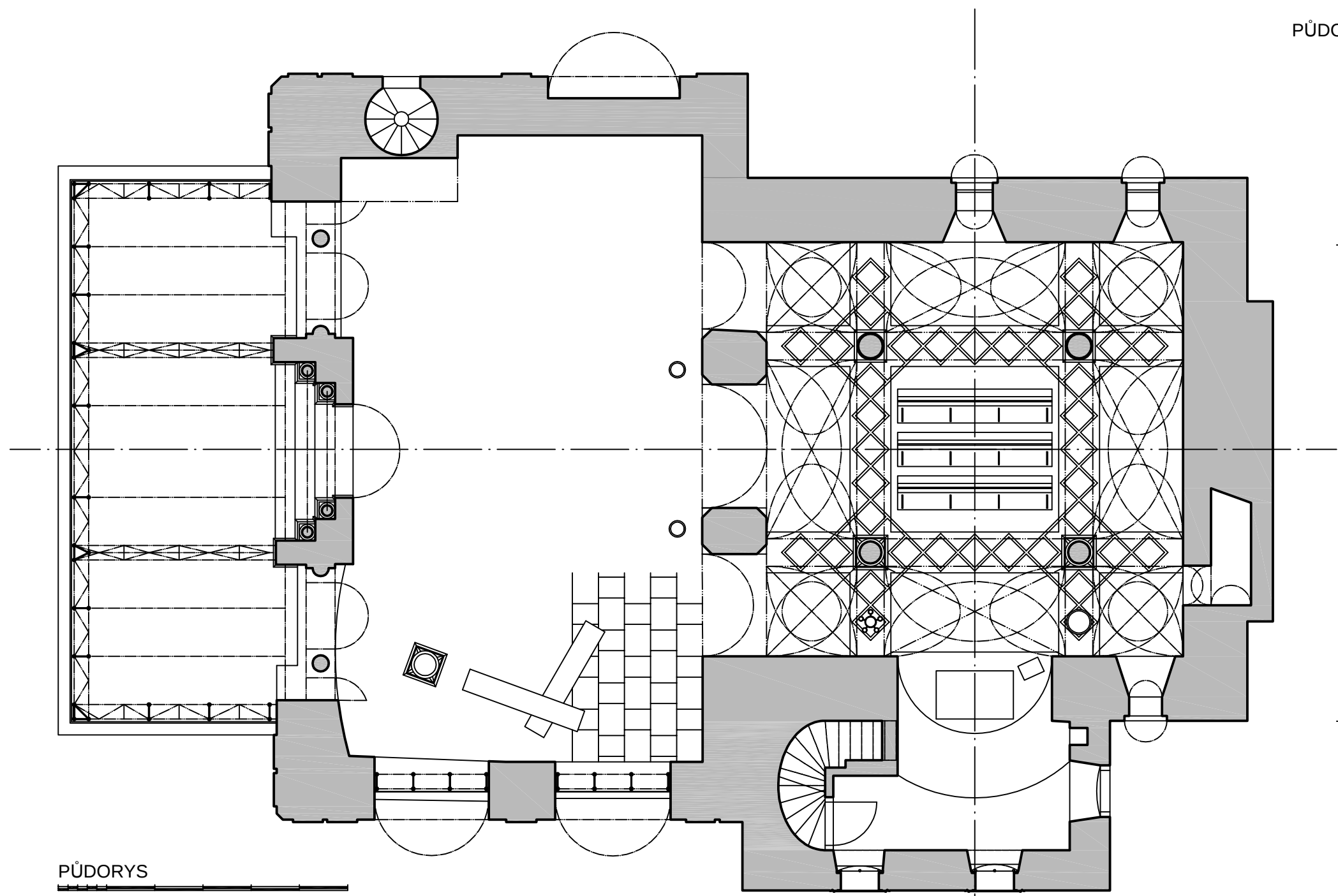
Pro interiér kostela sv. Prokopa byl také navržen mobiliář. Studie se zabývá oltářní mensou a čtecím pultem, křtitelnicí i svícem, lavicí a kroupkou. Kromě sakrálního mobiliáře bylo navrženo i nové zábradlí patrové části chrámu i kruhové zábradlí pro dnešní oratoř. Jako poslední je nutno zmínit umístění dvou románských dřívků a jedné patky, které jsou dnes položeny před kostelem, do interiéru nartexu.

Tato školní architektonická studie zpracovává názor na možnou celkovou rekonstrukci románského kostela v Záboří nad Labem. Cílem by mělo být obnovení původní funkční kompozice stavby, rekonstruování co možná nejvíce románských prvků, ne však na úkor přílišné destrukce barokního exteriéru a zároveň obohacení stavby o současnou moderní architekturu a design. Při návrhu obnovy chrámu bylo postupováno tak, aby Česká republika neztratila unikátní románskou památku a zároveň Záboří nad Labem získalo moderní architekturu a design.

PŮDORYS PATRA 1 : 200

PŮDORYS
1 : 100

SCHEMA HISTORICKÝCH ETAP 1 : 300

LEGENDA:

- ZDIVO ROMÁNSKÉ - ROK 1150
- ZDIVO ROMÁNSKÉ - ROK 1200
- ZDIVO BAROKNÍ
- NOVODOBÉ STAVEBNÍ PRVKY
- KONSTRUKCE NEJASNÉHO PŮVODU

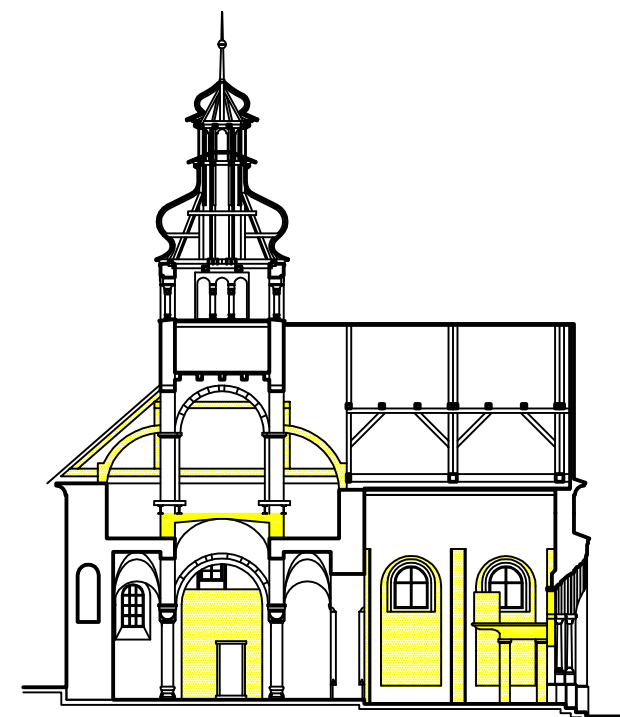
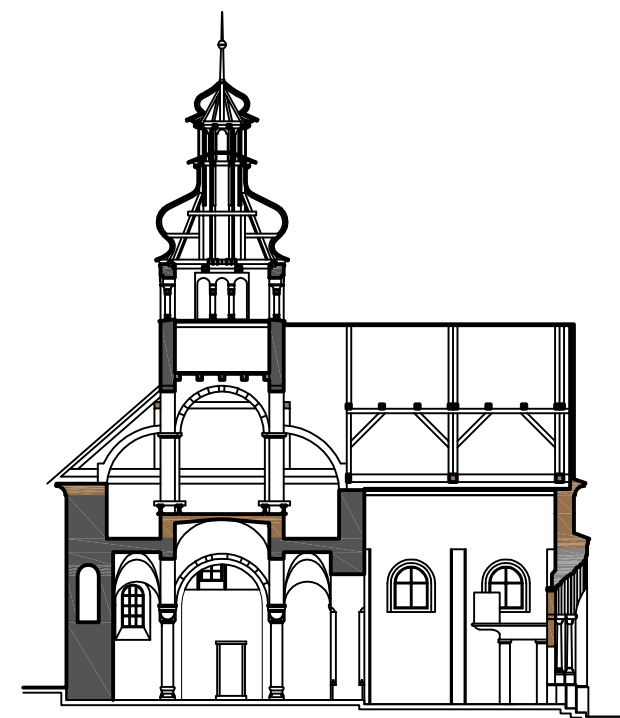
SCHEMA BOURACÍCH PRACÍ 1 : 300

LEGENDA:

- KCE DOPORUČENÉ K ODSTRANĚNÍ

PODÉLNÝ ŘEZ

1 : 100

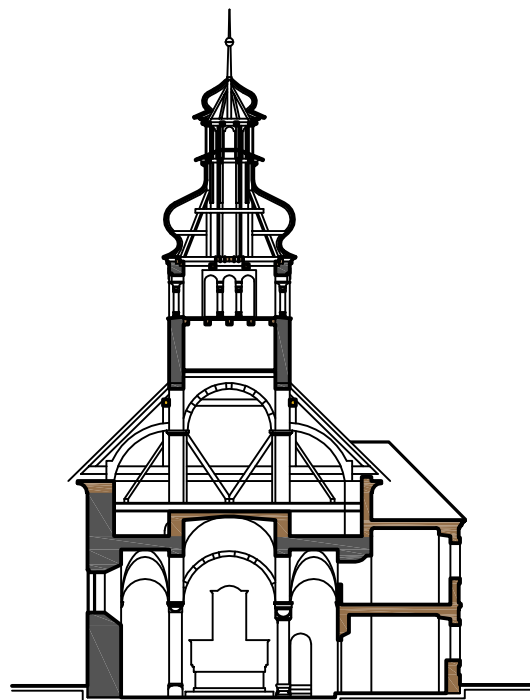
SCHEMA BOURACÍCH PRACÍ 1 : 300

LEGENDA:

KCE DOPORUČENÉ K ODSTRANĚNÍ

PODÉLNÝ ŘEZ

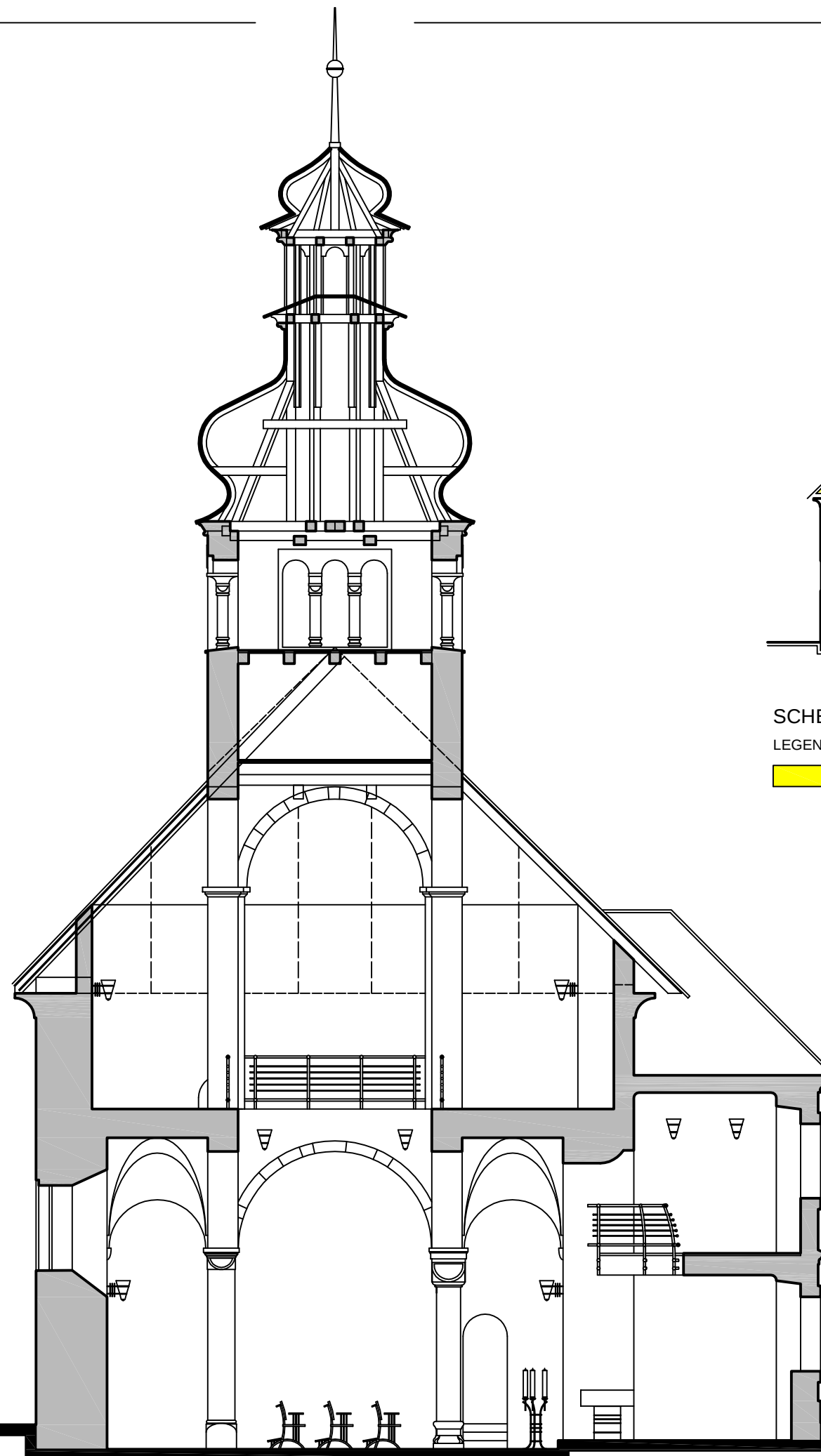
PŘÍČNÝ ŘEZ
1 : 100

SCHEMA HISTORICKÝCH ETAP 1 : 300

LEGENDA:

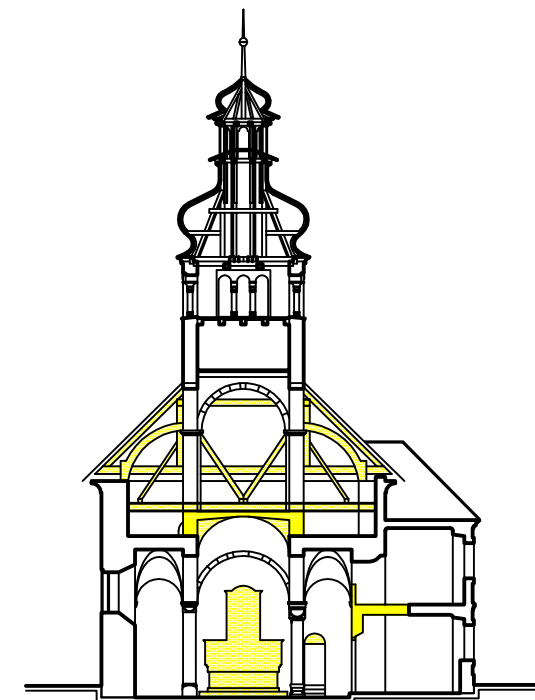
- ZDIVO ROMÁNSKÉ - ROK 1150
- ZDIVO ROMÁNSKÉ - ROK 1200
- ZDIVO BAROKNÍ
- NOVODOBÉ STAVEBNÍ PRVKY
- KONSTRUKCE NEJASNÉHO PŮVODU

SCHEMA BOURACÍCH PRACÍ 1 : 300

LEGENDA:

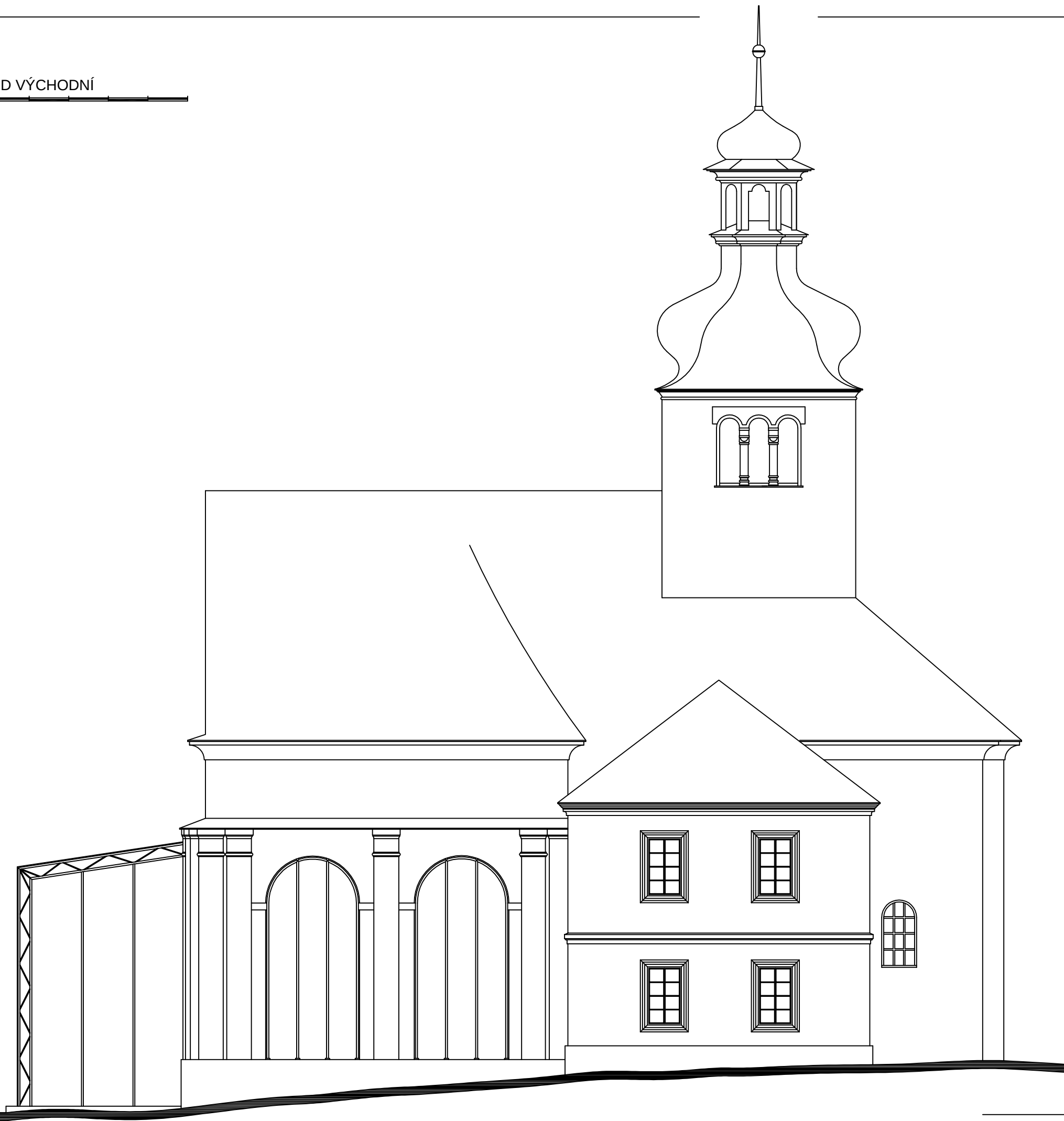
- KCE DOPORUČENÉ K ODSTRANĚNÍ

PŘÍČNÝ ŘEZ

POHLED VÝCHODNÍ

1 : 100

POHLED ZÁPADNÍ

1 : 100

POHLED SEVERNÍ

1 : 100

